

AȘEZĂRILE CIVILIZAȚIEI CUCUTENI DIN BAZINUL BAHLUIULUI

Dumitru D. Boghian

De-a lungul preistoriei, omul a acumulat o bogată experiență în multe domenii de activitate, legate de traiul cotidian, pe baza cunoștințelor de știință aplicată, izvorâte dintr-o cunoaștere practică, nemijlocită, a realităților înconjurătoare cu care s-a confruntat, unele dintre acestea pierzându-se ulterior, în diferite condiții istorice neprielnice.

În acest context general, întemeierea habitatului uman (a așezărilor, locuințelor, anexelor și complexelor gospodărești etc.) a reprezentat una dintre cele mai însemnate activități, cu profunde implicații și conotații practice și spirituale. De modul de alegere a locului pentru întemeierea noii așezări, de resursele zonei și posibilitățile de exploatare a acestora, de felul de organizare internă a locuirii și relațional externă, inclusiv de raporturile cu alte așezări vecine, mai apropiate sau mai îndepărtate, depindea evoluția ulterioară a membrilor săi, dezvoltarea economică, modul de trai și de gândire al lor.

Habitatul uman trebuia să asigure supraviețuirea unei comunități, într-un anumit interval temporal, stabilitatea și nedeteriorarea resurselor economice și alimentare, capacitatea de a rezista la diferite atacuri, deoarece a existat, dintotdeauna, o competiție naturală între grupele de populații, chiar și între cele aparținând altor specii, vegetale și animale, și toate componentele fizice ale mediului (Al. B o l o m e y, 1973, 622).

Din neolitic, odată cu sedentarizarea tot mai accentuată a diferitelor comunități umane, se observă, în spațiul de la est și sud-est de Carpați, o mai strânsă corelare între caracteristicile geografice ale locului de întemeiere a așezării și tipul de locuire realizat, atât în ceea ce privește organizarea, întinderea și durata de existență a acesteia, cât și caracteristicile economiei practicate de comunitatea respectivă, trăsătură sesizabilă la nivelul tuturor culturilor arheologice cunoscute (N. U r s u l e s c u, 1983; I d e m, 1984; I d e m, 1984-1985, 96; I d e m, 1991, 207-209; I d e m, 1993, 11-14; S. M a r i n e s c u - B î l c u, 1974, 17-24; V. G. Z b e n o v i ț i, 1989, 14-46; E. C o m ș a, 1974, 124-142; I d e m, 1991, 234-235; P. H a ș o t t i, 1997, 23-28, 63-68).

Odată cu progresele realizate în eneolitic, se observă o accentuare a interdependențelor mediu natural - necesități individuale și colective - tip de așezare - economie, situații vizibile în toate culturile eneolitice din spațiul nostru (V.S. B e i l e k ĩ, 1978, 10-17, 125-130; I.T. D r a g o m i r, 1983, 20-30; I. P a u l, 1992, 16-21; P. H a ș o t t i, 1997, 76-85, 125-130; D. M o n a h, Șt. C u c o ș, 1984, 41-51, 178-185; V. I M a r k e v i ț i, 1981, *passim*), înflorirea unor civilizații fiind și urmarea realizării unui echilibru între aceste componente.

De aceea, ca indivizi adaptați foarte bine la ecosistemul pe care l-au populat, cucutenienii au acordat o atenție deosebită întemeierii habitatului. Mai mult, dispunând de tradiția anterioară, moștenită de la purtătorii civilizației Precucuteni, acești oameni eneolitici au dezvoltat știința practică de întemeiere a așezărilor, realizând o varietate de tipuri.

Cunoștințele despre așezările cucuteniene și caracteristicile lor au evoluat odată cu extinderea și aprofundarea cercetărilor acestei civilizații.

O vreme s-a întrebuințat clasificarea așezărilor cucuteniene după formele de relief în care au fost amplasate, ajungându-se la stabilirea a trei categorii de locuri: **de altitudine mare** (terase-superioare, promontorii înalte, culmi de dealuri); **de altitudine medie** (terase medii, conuri de dejecție, martori de eroziune, glacisuri) și **de altitudine joasă** (terase de luncă, șesuri), încercându-se o corelare a tipurilor respective cu fazele de evoluție ale culturii Cucuteni. S-a realizat chiar o imagine a pendulărilor succesive a așezărilor, de la o fază la alta: Cucuteni A - așezări pe înălțimi, Cucuteni A-B - modificări climatice care ar fi avut ca urmare coborârea așezărilor în forme mai

joase de relief, Cucuteni B - alte modificări climatice care ar fi dus la o nouă urcare a așezărilor pe locuri mai înalte (*Așezări*, 32-33; *D. Monah, Șt. Cuccoș*, 1984, 42-43).

Odată cu înmulțirea cercetărilor efectuate, în siturile civilizației Cucuteni, s-au constatat cazuri când unele așezări ocupă amplasamentele mai vechi, ale unor locuiri precucuteniene, așa cum întâlnim la Izvoare (*R. Vulpe*, 1957, *passim*) și Târpești (*S. Marinescu-Bîlcu*, 1981, 3-6, 50-51; *Eadem*, *M. Cârciumaru, A. Muraru*, 1977-1979, 643-684; *Iidem*, 1981, 7-33) și s-a stabilit că nu există o predilecție, pe faze, pentru anumite forme de relief (*Șt. Cuccoș*, 1983, 2-5).

Avându-se în vedere faptul că există, la răsărit de Carpați, în linii generale, o continuitate etnologică a multor forme ale culturii materiale din neo-eneolitic și până în evul mediu, cel puțin, care nu exclude momentele de sincopă și discontinuitate, în cercetarea locuirilor cucuteniene s-a acordat atenție principiului interdisciplinar geografico-etnografic, ajungându-se la concluzia că au existat două tipuri de așezări cucuteniene: **compacte și răsfirate**, cuprinzând atât așezările deschise cât și cele fortificate (*D. Monah, Șt. Cuccoș*, 1984, 43). Ulterior, a apărut necesitatea nuanțării celor două tipuri de așezări, aplicarea istorică a acestora la condițiile epocii eneolitice și racordarea la realitățile furnizate de descoperirile arheologice (*Șt. Cuccoș*, 1989, 61-62).

Credem că, în momentul de față al cercetărilor, este necesară nuanțarea și detalierea acestor tipuri de așezări, deoarece există diferențieri de la o zonă la alta și chiar deosebiri în cadrul aceluiași spațiu geografic, lucru care se poate, de altfel, lesne observa, și prin analiza atentă a materialului etnografic. De asemenea, tipurile de așezări trebuie corelate cu diferitele detalii ale formelor de relief: terase joase de luncă, terase medii și superioare, ale unor pâraie și râuri, pante line de deal, dealuri puțin înalte, promontorii (pinteni) cu pante abrupte pe două-trei părți, tell-uri etc. (*D. Monah, Șt. Cuccoș*, 1984, 43), cu caracterul acestora: așezări deschise, așezări fortificate, și cu durata de existență a acestora: așezări cu durată scurtă de locuire, cu orizonturi arheologice subțiri, și așezări mai stabile, dovedind nivele groase de depunere. Totodată, e nevoie să se țină cont și de ierarhizarea așezărilor cucuteniene, unele dintre acestea având o poziție centrală, cheie, într-o anumită microzonă, fiind, în majoritatea cazurilor, fortificate, în jurul lor gravitând alte așezări deschise, probabil de diferite dimensiuni.

Organizarea internă a așezărilor cucuteniene (și tripoliene) a constituit o altă direcție de cercetare, discutându-se, în literatura de specialitate, despre existența unor planuri preconceptuate în dispunerea locuințelor, stabilindu-se trei tipuri de "aranjare" a caselor: în cerc (cercuri concentrice, oval), în șiruri paralele și în grupuri (*Ibidem*, 44; *V. Sorochin*, 1993, 69-86; *V. I. Dergacev*, 1993, 101-118; *S. Marinescu-Bîlcu*, 1997, 165-174), dictate, probabil, de anumite criterii de organizare socială, comunitară, familială, spirituală, și de considerente practice determinate de dimensiunile și forma amplasamentului natural, de numărul locuitorilor și tipul de economie.

După întinderea lor, așezările cucuteniene (și tripoliene) au fost clasificate în: **așezări mici**, sub 1 ha și până la 20 de locuințe; **așezări mijlocii**, 1-2 ha și 20-50 de locuințe; **așezări mari**, cu 2-5 ha și 50-100 de locuințe; **așezări foarte mari**, peste 5 ha și 100 de locuințe (*D. Monah, Șt. Cuccoș*, 1984, 43); și **așezări gigantice**, cu suprafața de zeci și sute de ha și mii de locuințe (*Ibidem*, 44; *V. Sorochin*, 1993, 83; *V. I. Dergacev*, 1993, 106; *S. Marinescu-Bîlcu*, 1997, 170-171).

Trecând la analiza așezărilor cucuteniene din bazinul Bahluiului, vom ține cont de realizările obținute, în acest domeniu, în perioada anterioară, și vom încerca să abordăm acest subiect prin prisma relațiilor ecologice preistorice.

Înainte de a trece la discutarea propriu-zisă a așezărilor cucuteniene din bazinul Bahluiului, se impune sublinierea, pe scurt, a caracteristicilor acestei unități geografico-hidrografice, cu o individualitate deosebită, având o suprafață de aproximativ 2000 km², în care se îmbină, în mod organic, Câmpia Moldovei cu Podișul Sucevei și Podișul Central Moldovenesc, toate trei subunități ale Podișului Moldovei.

Cea mai mare parte a **bazinului Bahluiului** este ocupată de **SV Câmpiei Moldovei**, aproximativ 1350 km², **subsectorul Câmpiei Bahluiului și Bahluietului**, caracterizat printr-o etajare a reliefului de la NV spre SE, oferindu-i un **aspect larg vălurat, cu dealuri mai înalte** (Dumbrava-Hodora – 240 m, Cărbunăria-Ceplenița – 227 m, Aroneanu-Iași – 215 m, Rediu-Aldei – 209 m, Breazu-Iași – 206 m, Izmana-Belcești – 204 m, Dodolea-NE Hârlău – 203 m, Cârlig-Iași – 202 m), asociate cu **depresiuni de contact** (Hârlău – Hodora, Bârnova – Voinești), **terase** (Bahlui, Bahluiet și unii afluenți), **interfluvii colinare, glacisuri, conuri de dejecție, platouri joase, șesuri și cueste** (Coasta Iașului, Coasta Bahluiului, Coasta Bahluietului)(V. Băcăoanu, 1968, *passim*; **Idem și colab, 1981, passim**).

Aproximativ 550 km², din arealul bazinului Bahluiului, sunt reprezentați de partea de SE a Podișului Sucevei și de Șaua Ruginoasa – Strunga, care a mai fost numită, de geograful V. Tufescu, **Poarta Târgului Frumos (notă)**. Relieful acestora cuprinde **masivul Dealul Mare – Hârlău** (cu culmile Dealul Mare - 587 m și Holm – 530 m), **platouri structurale** (Broscăria-Laiu și Sângeap) și **cueste clasice** (Coasta Bahluiului Superior, Coasta Buhalniței și Coasta Cârjoaiei) (V. Tufescu, 1937, *passim*; **Idem, 1940, passim**).

Poarta Târgului Frumos (Șaua Ruginoasa – Strunga) face trecerea de la Podișul Sucevei la Podișul Central Moldovenesc și Câmpia Moldovei, între bazinul Siretului și cel al Prutului, ca forme de relief putând fi menționate: **cuestele etajate** (ale pâraielor Bahluiet și Crivești) și **interfluviile** (Rediu – Crivești și Rediu – Bahluiet) (**Ibidem, passim**).

Din Podișul Central Moldovenesc, în bazinul Bahluiului sunt cuprinși aproximativ 100 km², reprezentați prin **dealuri și platouri structurale** (D. Tanasă – 466 m și D. Bârnova – 416 m).

Rețeaua hidrografică din bazinul Bahluiului a fost și este deosebit de densă. Bahluiul adună, din bazinul său, 24 de afluenți mai importanți, dintre care se remarcă: Bahluietul și Gurguiata, brăzdând, de la NV spre SE, partea sudică a Câmpiei Moldovei. Alături de rețeaua hidrografică de suprafață, se remarcă bogata pânză freatică, care în vechime era mult mai la suprafață și se manifesta sub forma unor puternice izvoare de versant (**M. Pantazică, 1970, passim**).

Solurile cernoziomice, deși subțiri în eneolitic, aveau o deosebită fertilitate și au influențat, alături de rețeaua hidrografică și un climat atlantic favorizant, în mod pozitiv, dezvoltarea unei vegetații și faune bogate și diverse.

În cadrul vegetației, un rol deosebit l-au avut pădurea de foioase, alcătuită din *Quercetum mixtum*, restrânsă ca urmare a activităților antropice, și plantele de silvostepă. De asemenea, în vremea civilizației Cucuteni, așa cum ne arată cercetările arheobotanice, în peisajul modelat antropic, al zonei, au devenit familiare câmpurile cultivate cu grâu, orz și unele leguminoase, contribuind, alături de cules, la asigurarea hranei acestor comunități eneolitice.

În același timp, din trecerea în revistă a cercetărilor arheozoologice efectuate pe materialele osteologice, recuperate din unele așezări cucuteniene din zona de care ne ocupăm, se observă că a existat o mare apropiere între biotopul eneolitic și cel actual, o creștere a importanței animalelor domestice, în cadrul supraviețuirii, în defavoarea celor sălbatice, procurate prin vânătoare.

Din prezentarea trăsăturilor de mai sus, se poate afirma că, mediul geografic al bazinului Bahluiului, prin toate componentele sale: forme de relief, rețea hidrografică, climă, tipuri de sol, vegetație și faună, a favorizat locuirile umane eneolitice, generând o densitate deosebită în vremea complexului cultural Precucuteni – Cucuteni.

Din literatura de specialitate și prin cercetări proprii de teren, am repertoriat, în bazinul Bahluiului, un număr de 327 așezări cucuteniene, amplasate în formele de relief după cum se observă din tabelul alăturat, în care am cuprins, pentru comparație, și așezările de tip Horodiștea-Erbiceni.

**Tabelul repartizării numerice
a stațiunilor eneolitice din bazinul Bahluiului**

FAZA	NUMĂR		DIN CARE				Neloca- lizate
	TOTAL AȘEZĂRI	Terasa inferioare	Terasa ' medii	Terasa superioare	Promon- torii	Șes	
Cucuteni							
A	133	46	24	21	26	2	14
A-B	12	4	3	0	5	0	0
B	119	44	19	15	24	0	17
Fază							
Nepreciz.	63	10	14	13	4	2	20
TOTAL	327	104	60	49	59	4	51
Precucuteni							
II-III	31	14	10	0	4	0	3
Horodiștea- Erbiceni	81	16	15	26	13	1	10

Trebuie să arătăm că, alături de categoria teraselor inferioare, am inclus și așezările care se aflau într-o formă joasă a reliefului de acumulare: interfluviile, conurile de dejecție, glacisurile, etajele de alunecare, toate situate în vecinătatea imediată a unor cursuri de apă cu debite și importanță diferită. Tot în această categorie trebuie cuprinse și așezările aflate azi în șesul Bahluiului și care se aflau în preistorie pe prima terasă de luncă, fiind afectate, ulterior, de *depunerea unor straturi foarte groase de aluviuni, așa cum se observă la Iași-Splai Bahlui (C. Martiniuc, V. Chirica, A. Nițu, 1977, 185-190), (fig. ***)*, Hoiești-Dumești-*Lângă Pod (Cercetare D. Boghian, M. Istov, 1990-1991)*, Holboca-Canton 282 și Brătuleni-Miroslava-La Râpă (*Așezări*, 172; *RAJI*, I, 235).

Din parcurgerea tabelului prezentat anterior, reiese, cu claritate, că, în bazinul Bahluiului, nu există o predilecție pentru ocuparea unor forme de relief pe etape și faze de evoluție a culturii Cucuteni. Cu toate acestea, este evident că au fost preferate, în toate fazele, formele joase de relief, caracteristică ce poate fi pusă în legătură cu specificul agrar al comunităților cucuteniene din această microzonă, firesc legat și de creșterea vitelor. Acest lucru nu exclude caracterul agrar al comunităților, care au ocupat celelalte forme de relief, dar acelea vădesc și alte caracteristici.

De altfel, esențiale erau, în cazul comunităților cu economie agrară, așa cum au fost cele cucuteniene, la întemeierea unei așezări: apele, am sublinia atât cele curgătoare, indiferent de mărime, stătătoare, eventualele lacuri naturale și iazuri și izvoarele freatice, de suprafață și versant, (10 puncte într-un clasament al priorităților), terenurile agricole, obținute în detrimentul pădurii, prin defrișare, (5 puncte), terenurile de pășunat, aflate în peisajul silvostepic, (3 puncte), sursele de combustibil, în special lemnul, (3 puncte) și sursele de materii prime și materiale de construcții, lemnul argila și piatra, (1 punct), (*Al. Bolomey, 1973, 624-625*).

Luând într-un studiu de caz așezările cucuteniene, cercetate metodic, din bazinul Bahluiului: Hăbășești, Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie* și *Dâmbul Morii*, Ruginoasa, Costești, Giurgești, Valea Lupului, Buznea etc., se poate arăta că fiecare în parte, și toate laolaltă, se ridică către un punctaj maxim, fapt elocvent pentru raportul existent între ecosistem și habitatul uman.

Dintre așezările fazei **Cucuteni A**, amplasate în forme joase de relief, pot fi amintite, pe lângă cele deja menționate: Dorobanț (Aroneanu) – *Coadă Iazului*, Bălțați - *Canton CFR 38-39, Iazul 3 (Dealul Mândra)*, *Confluența Bahluiet – pâraul Gugii*, Ulmi (Belcești) – *La Odaie* și *La Curte*, Cristești (Brăiești)-*Lacurile-La izvoare*, Ciurea-Tinoasa, Bârlești-*La Moară*, *Pe loturile Totoieștilor*, Iași-*Curtea Domnească*, Hlincea, Buznea-*Valea Lupului II-Recea II*, Boureni (Tg.

Frumos)-*Bejeneasa*, Războieni (Tg. Frumos)-*În față la ferma Centru*, Lețcani-*Vatra satului*, Crivești (Strunga)-*În Hârtop* ș.a.(*A ș e z ă r i*, 169, 171, 177, 185, 189, 211; *R A J I*, I, 42, 45, 47, 54, 55, 65, 79, 142-143; *R A J I*, II, 379, 417-418; Al. A n d r o n i c, Eug. N e a m ț u, M. D i n u, 1967, 168-278; M. P e t r e s c u – D î m b o v i ț a și colab, 1955, 587-601).

Pentru faza **Cucuteni A-B**, deși numărul stațiunilor semnalate și cercetate este mic, unele așezări au fost amplasate, de asemenea, pe terasele joase și toate formele reliefului de acumulare. Astfel, au fost așezările descoperite la: Bârlești - *La Moară* și *Pe loturile Totoieștilor* sau Crivești - *În Hârtop* (*A ș e z ă r i*, 171, 185; *R A J I*, I, 142-143; *R A J I*, II, 379), unele suprapunând stațiuni din faza anterioară.

O situație oarecum asemănătoare fazei Cucuteni A, se întâlnește în cazul așezărilor **Cucuteni B**, numărul stațiunilor situate pe trepte joase de relief, fiind aproximativ la fel de mare, existând numeroase exemple de suprapunere a unor nivele de locuire precedente. Asemenea așezări s-au descoperit la Dorobanț (Aroneanu) - *Coada Iazului*, Bălțați - *Canton CFR 38-39* și *Confluența Bahluiet - pârâul Gugii*, Ulmi (Belcești) - *La Odaie* și *La Curte*, Bârlești - *La Moară*, Iași - *Curtea Domnească*, Crivești - *În Hârtop*, Lețcani - *Vatra satului* etc. (*A ș e z ă r i*, 169, 185, 189, 211; *R A J I*, I, 42, 45, 47, 54 – 55, 142-143; *R A J I*, II, 379; Al. A n d r o n i c, Eug. N e a m ț u, M. D i n u, 1967, 168-278).

Există, însă, și așezări Cucuteni B, amplasate în forme joase de relief, cu un singur nivel de locuire, ca cele de la: Lețcani-“Valea Ilenii”, Sârca (Bălțați)-*Lutărie*, Cristești (Brăiești) - *Cristioaia*, Valea Lupului (Reditu) - *Fabrica Chimică*, Costești (Tg. Frumos) - *Podiș I*, Buznea (Tg. Frumos) - *Siliște*, Strunga - *Calda* ș.a.(*A ș e z ă r i*, 206 - 208; *R A J I*, I, 48, 65, 214; *R A J I*, II, 377, 426 – 428; M. D i n u, 1955, 65 – 84; C. M i h a i, D. B o g h i a n, 1977 – 1979, 429 – 430).

Foarte probabil, aceste așezări, aflate în forme joase de relief, erau deschise, nedescoperindu-se, până în prezent, urmele unor construcții de fortificare antropică. Ele se întemeiau în imediata apropiere a terenurilor de cultivat și pășunat, existând cazuri când, la marginea așezărilor, se construiau și cuptoarele pentru confecționat ceramica, în apropierea surselor de argilă și apă, ca la Valea Lupului - *Fabrica Chimică*.

Considerăm că, alături de așezările cucuteniene aflate în forme joase de relief, trebuie incluse și stațiunile cu altitudine relativă medie, deci acelea situate pe terasele medii și pantele înclinate ale unor dealuri de dimensiuni mici, deoarece, din preistorie și până în prezent, pâraiele și râurile s-au adâncit în albiile lor, modificând, “înălțând”, ulterior, sensibil poziția în care se găsesc astăzi respectivele locuiri din zonele superioare ale cursurilor de apă mai importante și “coborându-le” pe acelea aflate în regiunile cursurilor inferioare, ca urmare a depunerii aluviunilor.

Astfel, crește considerabil numărul așezărilor aflate în proximitatea imediată a albiilor râurilor, permițându-ne să ne formăm o altă imagine despre dispunerea, în spațiul geografic de altădată, a locuirilor cucuteniene, din toate fazele de evoluție, decât cea cunoscută până acum din literatura de specialitate (*A ș e z ă r i*, 32 – 33; D. M o n a h, Șt. C u c o ș, 42 – 43).

Deși mai puține, decât în primele două categorii de amplasamente, așezările cucuteniene aflate pe forme înalte de relief, terase superioare și promontorii, sunt totuși destul de numeroase. Multe din aceste promontorii au fost apărate natural, având, și în prezent, pante abrupte pe două sau trei laturi, iar, în zonele mai lesnicioase de acces, cucutenienii au realizat șanțuri completate sau nu cu valuri de apărare, oferindu-le caracterul unor mici și puternice cetăți, denumire care a pătruns, de altfel, și în toponimia locală.

Dintre stațiunile **Cucuteni A**, situate în poziții înalte sau relativ înalte și, mai ales, pe promontorii, pot fi menționate cele de la: Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie*, Hăbășești-*Holm*, Ruginoasa-*Colina Drăghici*, Filiași-*Dealul Mare (Boghiu)*, Giurgești-*Dealul Mănăstirii*, Costești-*Cier*, Dumești-*Coasta Viei*, Târgu-Frumos-*Dealul Beci* etc.(H.S c h m i d t, 1932,3-5; M. P e t r e s c u – D î m b o v i ț a, 1966, 5 - 6; H ă b ă ș e ș t i, 5 – 9; Hortensia D u m i t r e s c u, 1927-1932, 56-

57; **Meluța Marin**, 1951, 89-90; *Așezări*, 217, 222; *RAJI*, I, 133; *RAJI*, II, 417-419, 433), care, prin altitudinea lor dominantă, supravegheau zona înconjurătoare, uneori până la mari distanțe.

În faza **Cucuteni A-B**, numărul așezărilor amplasate în poziții înalte este relativ mai mic, putând fi amintite cele de la: Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie*, Podu-Iloaiei-*Văleanca*, Vascani-*Lutărie*, Crivești-*Holm* ș.a. (**M. Petrescu - Dîmbovița**, 1966, 5-6; *Așezări*, 185, 296; *RAJI*, II, 309, 353, 379).

Această caracteristică, a plasării unor așezări în locuri înalte, se menține și în faza **Cucuteni B**, de multe ori, acestea ocupând aceleași spații ca și comunitățile din fazele anterioare, așa cum sunt de exemplu stațiunile de la: Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie*, Costești-*Cier*, Podu-Iloaiei-*Văleanca*, Vascani-*Lutărie*, Crivești-*Holm* etc. (**M. Petrescu - Dîmbovița**, 1966, 5-6; **Meluța Marin**, 1951, 89-90; *Așezări*, 185, 296; *RAJI*, II, 309, 353, 379). Sunt semnalate și așezări de înălțime, specifice doar pentru faza Cucuteni B: Hodora (Cotnari)-*Dealul Calafat*, Podu-Iloaiei-*Țiclău*, Holm (Podu-Iloaiei)-*Dealul Podișu*, Dumbrăvița (Ruginoasa)-*Tarlaua Iezerul* etc (*Așezări*, 196; *RAJI*, I, 99; *RAJI*, II, 307, 309, 352-353; **I. Nestor și colab**, 1952, 28-29).

Prezența, în bazinul hidrografic al Bahluiului, a așezărilor cucuteniene de înălțime, fortificate, în toate fazele de evoluție a culturii, presupune existența unei ierarhizări a acestor locuiri (**J. Nandriș**, 1987, 207-208).

Astfel, din studierea amplasării stațiunilor cucuteniene, în teritoriul supus discuției, se observă o grupare a unor așezări aflate în poziții joase, deschise, cu o suprafață relativ mai mare, în jurul unor locuiri de înălțime, fortificate natural și antropice, care ocupă **un loc geografic central**, de regulă, la confluența unor cursuri de apă secundare cu cele mai mari, de-a lungul cărora se situau drumurile în vechime. Asemenea așezări domină fie o întreagă vale mai mică sau porțiuni din cursurile pâraielor și râurilor mai mari. Astfel de grupări, care credem că nu sunt numai ipotetice, se pot observa în toate fazele de evoluție ale culturii.

Pentru faza **Cucuteni A**, se conturează **grupările**: din jurul stațiunii *Ruginoasa-Colina Drăghici*, cuprinzând așezările contemporane aflate de o parte și de alta a cumpenei de ape dintre bazinul Bahluiului și cel al Siretului, în partea de nord a Șei *Ruginoasa-Strunga*; în jurul stațiunii de la *Hăbășești-Holm*, în partea de sud a Șei *Ruginoasa-Strunga*; în jurul stațiunilor de la *Giurgești-Dealul Mănăstirii* și *Costești-Cier*, în jurul cărora gravitau așezările de pe cursul superior al Bahluietului; stațiunea *Târgu-Frumos-Dealul Beci*, înconjurată de așezările din prima parte a cursului mijlociu al Bahluietului; din jurul stațiunii eponime Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie*, care domină întreaga vale a Băicenilor și cursul mijlociu al pârâului *Recea* (Valea Oilor); din jurul stațiunilor *Filiași-Dealul Mare* și *Podișu-Dealul Boghiu*, cuprinzând așezările de pe cursul mijlociu și inferior al pârâului *Valea Oilor* până la confluența cu Bahluietul; din jurul stațiunii *Maxut (Deleni)-Gurguiata*, conținând așezările de pe Valea *Gurguiata*; din jurul stațiunii *Părcovaci (Hârlău)-Dealul Sângeap*, care supraveghea așezările din bazinul superior al Bahluiului; stațiunea *Erbiceni Iazul Ursului - În Curcan*, cuprinzând așezările Cucuteni A din prima parte a bazinului mijlociu al Bahluiului; în jurul stațiunii *Cosîteni (Podu-Iloaiei) - SE de sat*, pentru așezările de pe cursul inferior al Bahluietului și confluența acestuia cu Bahluiul; în jurul stațiunii *Dumești - Dealul Dumești* sau *Coasta Viei*, pentru cursul mijlociu și inferior al Bahluiului etc.

Asemenea așezări de înălțime, situate în locuri geografice centrale, fortificate, se întâlnesc și în fazele **Cucuteni A-B** și **Cucuteni B**, multe suprapunând locuirile anterioare, așa cum am văzut când am discutat despre poziționarea spațial-altitudinală a acestor stațiuni. Aceasta denotă, probabil, păstrarea, vreme mai îndelungată, a caracterului de centre economice, tribale, militare și religioase, a tipurilor de așezări aflate în discuție, grupând în jurul lor mai multe comunități gentile (poate chiar teritoriale incipiente).

Înțelegem astfel lucrurile, nu ar mai părea ca niște curiozități așezările foarte bogate din punct de vedere material și spiritual, asemănătoare cu descoperirile din alte arii culturale vecine și

contemporane; Tiszapölgár-Bodrogkeresztúr (Românești-Gornești)(I. B o g n a r - K u t z i a n, 1963, *passim*; E a d e m, 1972; P. P a t a y, 1974, 1-71; V.S. T i t o v, I. E r d e l i, 1980) sau Gumelnița (cum sunt cele de la Varna) (I. I v a n o v, 1976, 13-26; I d e m, 1989, 39-56).

În ceea ce privește dimensiunile așezărilor cucuteniene din zona bazinului Bahluiului, arătăm că acestea au avut, în toate fazele de dezvoltare, suprafețe diferite, în funcție de mărimea terenului: de amplasament, numărul locuitorilor, importanță, destinație etc. Astfel, s-au descoperit: **așezări mici**, de până la un hectar, cum sunt cele de la Costești (Tg. Frumos)-*Cier* și Ruginoasa-Colina-*Drăghici*, pentru faza **Cucuteni A**, și Ion Neculce (Tg. Frumos)-*La Cimitir* și Buznea (Tg. Frumos)-*Dealul Brocea*, specifice fazei **Cucuteni B** (V. C i u r e a, 1938, 3-4; Meluța M a r i n, 1951, 90-91; Hortensia D u m i t r e s c u, 1927-1932, 56-58; Natalia B e r l e s c u, 1955, 156); **așezări mijlocii**, cu o suprafață de 1-2 hectare, cele mai numeroase, așa cum sunt cele de la Hăbășești (Strunga)-*Holm* (1,5 ha), Cucuteni-Băiceni-*Cetățuie* (1,5 ha), Giurgești (Tg. Frumos)-*Dealul Mănăstirii*, Filiași (Bălțați)-*Dealul Mare*, Boureni (Tg. Frumos)-*Dealul Bejeneasa*, Hoisești (Dumești)-*Lângă Pod*, încadrate în faza **Cucuteni A**, Crivești (Strunga)-*Holm* și Săcărești (Cucuteni)-*Suhat* (fig. ***), datate în faza **Cucuteni A-B**, Buznea (Tg. Frumos)-*Siliște*, Ion Neculce (Tg. Frumos)-*Fosta livadă cu vișini*, Târgu Frumos-*Capu Calului*, pentru faza **Cucuteni B** (*Hăbășești*, 5-6; H. S c h m i d t, 1932, 3-6; M. P e t r e s c u-D î m b o v i ț a, 1966, 5-6; A ș e z ă r i, 185, 222; R A J I, I, 116; R A J I, II, 379, 416-420; Cercetări D. B o g h i a n, M. I s t o v, 1990-1991); **așezări mari**, cu o suprafață cuprinsă între 2 și 5 hectare, Belcești-*Pe Huc*, Bălțați-*Iazul 3 - Dealul Mândra*, Cotnari-*Cătălina*, Vânători (Popricani)-*Dealul Rufeni*, pentru faza **Cucuteni A**, Cucuteni-Băiceni-*Dâmbul Morii*, datată în faza **Cucuteni A-B**, Popești-*În Țigănice*, pentru faza **Cucuteni B** (A. C. Florescu, 1970, 110-117; M. P e t r e s c u-D î m b o v i ț a, 1966, 37; A ș e z ă r i, 170, 172, 212, 225; R A J I, I, 45, 51, 94-95; R A J I, II, 314, 325); **așezări foarte mari**, cuprinse între 5 și 10 hectare, așa cum sunt: Iași-*Curtea Domnească*, pentru fazele **Cucuteni A** și **B**, Valea Lupului (Rediu) – *Fabrica Chimică* (aproximativ 8 hectare) și Dumbrăvița (Ruginoasa)-*Tarlaua Iezerul* (estimată la circa 10 ha), încadrate în faza **Cucuteni B** (Al. A n d r o n i c, Eug. N e a m ț u, M. D i n u, 1967, 168-278; M. Dinu, 1976, 604-605; R A J I, II, 352-353). În stadiul actual al cercetărilor, este puțin probabil să fie descoperite **așezări uriașe (gigantice)**, așa cum au fost semnalate în spațiul de la răsărit de Prut și Nistru (D. M o n a h, Șt. C u c o ș, 1984, 44; V. I a. S o r o c h i n, 1993, 69-86; V. I. Dergacev, 1993, 101-118; M. M. Šmaglji, 1980, 198-213; M. Ju. Videiko, 1993, 52-62).

Există, în cazul unor așezări mici, posibilitatea ca acestea să fi fost anexe ale unor stațiuni mai mari apropiate și contemporane. Așa sunt stațiunile de la Costești (Tg. Frumos)-*Cier*, ce poate fi considerată o anexă a așezării Giurgești (Tg. Frumos)-*Dealul Mănăstirii*, Ion Neculce (Tg. Frumos)-*La Cimitir* care poate fi legată de așezarea Ion Neculce (Tg. Frumos)-*Fosta livadă cu vișini* și Buznea (Tg. Frumos)-*Dealul Brocea*, care poate fi pusă în relație cu cea de la Buznea-*Siliște*. Din aceste anexe au putut evolua, prin extindere, stațiuni de sine stătătoare, explicându-se cum, prin "roirea" unor locuitori din așezarea-mamă, au luat ființă alte localități cucuteniene (D. M o n a h, 1982, 33-38; I d e m, Șt. C u c o ș, 1984, 48-50; Linda E l l i s, 1984, 172-182; E a d e m, 1987, 175-177).

Această constatare poate fi legată și de faptul că unele așezări au ocupat, la întemeierea lor, suprafețe restrânse, lărgindu-se succesiv, în diferite etape de evoluție, așa cum se observă foarte bine la Hăbășești-*Holm* (*Hăbășești*, 199-201) și Cucuteni-Băiceni-*Dâmbul Morii* (M. P e t r e s c u-D î m b o v i ț a, 1966, 36-39; Informații M. D i n u, cu mulțumirile noastre).

În primul caz, așa cum sublinia și Vl. Dumitrescu, așezarea a fost întemeiată pe capătul dealului (locuințele 1-13), pentru ca, mai apoi, locuirea să se extindă spre centrul și vestul pintenului. Această evoluție spațială a stațiunii de la Hăbășești poate fi surprinsă și prin unele contexte stratigrafice ale locuințelor din așezare.

În cel de-al doilea caz, așezarea Cucuteni A-B₁, aflată pe promontoriul de SE, delimitată de restul dealului printr-un șanț de apărare, are circa 2 ha, pentru ca, în etapa Cucuteni A-B₂, locuirea să se extindă dincolo de șanț, pe laturile de est și nord-nord-vest ale dealului, depășind arealul inițial și încadrându-se în categoria stațiunilor mari.

Referitor la durata de existență a așezărilor cucuteniene din zona bazinului Bahluiului, se poate arăta că au fost semnalate stațiuni, care au fost locuite doar o scurtă perioadă de timp, fiind **situri cu o ocupare temporară**, neexistând un strat propriu-zis de cultură, ci numai materiale arheologice sporadice, și **stațiuni cu o locuire îndelungată**, prezentând niveluri groase de locuire, sesizate și prin cercetările de specialitate, rezultate din activitatea umană, desfășurată pe același loc, timp de 1-3 generații.

În mod normal, durata de ocupare unei așezări cucuteniene a fost strâns legată de modul de utilizare a resurselor disponibile și tipul de economie practicat. Având în vedere că aceste comunități eneolitice au avut o economie de producție, bazată pe cultivarea plantelor, creșterea animalelor și practicarea unor meșteșuguri casnice și comunitare, se pare că au manifestat preocupări de realizare a unui echilibru în exploatarea ecosistemului pe care l-au locuit.

Deși au practicat o agricultură destul de înaintată, pentru vremea respectivă, prin folosirea unui plug primitiv, cu un râmoc din lemn, piatră sau corn de cerb, tractat de bovine domestice (B. Gheție, C. N. Mateescu, 1970, 454-461; Hăbășești, 505; Vl. Dumitrescu, T. Bănățeanu, 1965, 59-64; C. Martinic, V. Chirica, A. Nițu, 1977, 189-190, fig. 3; M. Dinu, 1995, 61-63; C.-M. Mantu, 1995, 125, fig. 9/1; Catalog Scântei, 73-74, fig. 63-66), poate și întrebuințarea unor elemente incipiente de irigare gravitațională, în albiile majore ale unor cursuri de apă (M. Botzan, 1984, 33-45), cucutenienii au trebuit să aplice, în mod natural, sistemul itinerant al culturii plantelor, în "moină", deoarece un sol cultivat neîntrerupt, timp de 3-4 ani, cu același soi de cereale, fără măsuri de îmbunătățire a lui, duce la scăderea drastică a producției, fiind necesară, pentru regenerare, o perioadă de minimum 20 de ani (Al. Bolomey, 1973, 624-625).

Astfel, așezările temporare au putut avea caracterul unor tabere de muncă, agricole și/sau de creșterea animalelor, în timp ce așezările stabile constituiau locurile unde se locuia permanent sau se revenea, de multe ori ciclic, într-un anumit areal, putându-se explica, parțial, cazurile de continuitate de locuire în stratigrafie orizontală, așa-numita **continuitate mobilă**, un exemplu corespunzător fiind oferit de zonele Cucuteni - Băiceni, Strunga - Hăbășești - Crivești, Vascani - Giurgești-Costești, Românești - Erbiceni, Podu Iloaiei etc.

În același timp, despre durata de funcționare a unei așezări cucuteniene mai pot furniza informații tipurile de locuințe folosite, refacerile acestora, perioada de întrebuințare, avându-se ca bază de calcul: existența unei construcții = aproximativ o generație, deci circa 30 de ani (V. I. Mărkovič, 1981, 75-85) fiind, evident, posibile și unele cazuri speciale, despre care vom vorbi cu alte prilejuri.

Luând în considerare numărul mare de așezări cucuteniene descoperite, s-a vorbit, pe bună dreptate, de existența unei veritabile **explozii demografice** (D. Monah, 1982, 33-38; Idem, Șt. Cuciș, 1984, 48-50; Linda Ellis, 1984, 172-182; Eadem, 1987, 175-177), care ar fi avut, ca urmare, în cele din urmă, epuizarea terenurilor cultivabile și decăderea treptată a civilizației.

Cu toate acestea, explozia demografică cucuteniană este stabilită doar relativ și global, pe faze de evoluție, deoarece nu există o clasificare a așezărilor pe etape și secvențe în cadrul fazelor, o evidență cvasicompletă a numărului de locuințe din cadrul așezărilor, o imagine clară a dinamismului devenirii cucuteniene, posibilitatea stabilirii cât mai exacte a spațiului locativ din cadrul locuințelor sau a repartizării efortului constructiv pe membrii colectivității, la care se adaugă lipsa, deocamdată, a necropolelor.

De aceea, singura stațiune cucuteniană, din bazinul Bahluiului, în care se pot face considerații de ordin demografic este cea de la Hăbășești (Strunga)-Holm, cercetată în întregime

(*Hăbășești*, 18-201). Considerând toate cele 44 de locuințe, din această așezare, contemporane, D. Monah propune o suprafață locativă de 5 m² pentru fiecare locuitor, pe care o raportează la întinderea fiecărei case, obținând, în final, o populație ipotetică de 468-496 oameni (D. Monah, *Șt. C u c o ș*, 1984, 48-49), apropiată și de alte estimări, deci o suprafață utilă de 30-32 m² pentru fiecare locuitor al stațiunii.

Chiar dacă această problemă va rămâne multă vreme pe tărâmul ipotezelor, viitoarele cercetări de demografie cucuteniană vor trebui să aibă în vedere că așezările omenești sunt niște "organisme" economico-sociale dinamice, care nu au fost lipsite de fenomene evolutive și involutive, care sunt mai greu de surprins numai pe baza izvoarelor arheologice.

Astfel, trebuie luată în considerare numeroși factori și situații: nu toate locuințele dintr-o așezare au fost contemporane, nu toți locuitorii existau în momentul întemeierii așezării, construcției locuințelor, sau încetării funcționării stațiunii, nu toate construcțiile au servit ca locuințe, unele fiind anexe, sanctuare, case de adunare a comunității sau a conducătorilor acesteia, spațiul locativ și spațiul pentru utilități nu a fost același tot timpul și pentru toți indivizii, indiferent de vârstă, sex și ocupații, după cum evoluția sporului natural al populației, exprimat prin diferența dintre nașteri și decese a fost grevat de alte elemente cu caracter demografic: stadiul social-economic, hrană, confortul și sănătatea habitatului uman, boli și molime, calamități naturale, războaie etc. (Eug. Zaharia, 1995, 42). De asemenea, nu trebuie exclusă existența unor construcții supraetajate, care, evident, duc la creșterea suprafeței spațiului locuibil.

În același timp, este necesar să se țină cont de calculele indicilor demografici pentru perioadele preistorice, protoistorice și istorice, efectuate pentru alte civilizații eneolitice contemporane, din SE Europei sau Orient.

Trecând la discutarea organizării interne a locuințelor în cadrul așezărilor cucuteniene, trebuie să arătăm că aceasta poate fi cunoscută, cu o mare precizie, doar la Hăbășești (Strunga)-Holm, în cazul celorlalte stațiuni fiind doar presupusă, avându-se în vedere atât stadiul săpăturilor cât și lipsa unor prospecțiuni moderne, de aerofotogrametrie, măsurare a rezistivității electrice a solului sau cu magnetometrul cu protoni.

Se consideră că stațiunea Hăbășești-Holm prezintă două sau trei grupe de locuințe, dispuse, după părerea descoperitorului, după planuri aproximativ circulare: primul cerc, având în centru locuința nr. 1, cuprinzând un număr de 14 locuințe (L₁-L₁₄), un al doilea cerc, plasat aproximativ în centrul așezării, având în centru locuința nr. 15, care are în interiorul său 21 de locuințe (L₁₅-L₃₄ și L₃₉), fiind tangent cu cel anterior în dreptul locuinței nr. 2, și un al treilea cerc, de dimensiuni mai mici, format din doar nouă locuințe (L₃₅-L₃₈ și L₄₀-L₄₄), aranjate în jurul locuinței nr. 14 (*Hăbășești*, 199-201).

Această dispunere a locuințelor, în grupe circulare, se aseamănă, în parte, cu satele cu plan circular, care sunt cunoscute în alte așezări Precucuteni-Cucuteni-Tripolie: Târpești, Ruseștii Noi, Kolomišciina etc (S. Marinescu - Bălău, 1981, 51; T. S. Păsssek, 1949, 18 și urm; V. Ia. Sorochin, 1993, 75), și în parte cu cele compuse din mai multe grupări de case ca la Druța (Râșcani), Jablona I, Glavan, Traian "Dealul Fântânilor" etc (V. Ia. Sorochin, 1993, 76-84, fig. 10; Vl. Dumitrescu, 1960, 63; D. Monah, *Șt. C u c o ș*, 1984, 444). Există și părerea după care planul stațiunii de la Hăbășești cuprinde trei grupe diferite de locuințe dispuse, fiecare, potrivit unei forme rectangulare, între acestea existând puncte comune, de comunicare (N. Ursulescu, 1995, 77, nota 2)*.

* N. Ursulescu propune dispunerea locuințelor de la Hăbășești-Holm în trei grupe de formă cvasirectangulă: I – loc. 1 – 14, II – loc. 15 – 34; III – loc. 35 – 44 (N. Ursulescu, 1995, p. 77)

După părerea noastră, cea mai plauzibilă dispunere a locuințelor din așezarea de la Hăbășești-Holm este cea propusă de Vl. Dumitrescu, cu amendamentul că ne aflăm în fața unor grupări circulare, mai mult sau mai puțin regulate, care se observă și în cazul altor stațiuni, în care se consideră că locuințele erau amplasate în șiruri paralele: Trușești, Hangu-Chirițeni, Putinești etc (M. Petrescu – Dîmbovița, 1957, 4; Idem, 1959, 63-66; D. Monah, Șt. Cuciș, 1984, 44; V. I. Markevič, 1973, 107; V. Ia. Sorochin, 1993, 78, fig. 2).

Astfel de grupări circulare, existente în cadrul aceleiași așezări, presupun, poate, existența mai multor ginți, înrudite sau nu între ele, care compuneau o comunitate teritorială (sătească) incipientă patriarhală, diferită, probabil, de organizarea socială neolitică, pentru a căror cunoaștere va trebui să facem apel la istoria religiilor din antropologia culturală. (Cl. Lévi-Strauss, 1978, 120-195; M. Eliade, 1992, 52-53).

În acest sens, credem că importante au fost unele tradiții neolitice mai vechi, poate Starčevo-Criș și liniar-ceramice (N. Ursulescu, 1984-1985, 96-100; Idem, 1993, 11-14) și influențele primite din partea civilizațiilor eneolitice contemporane, mai ales Boian, Gumelnița și Aldeni-Stoicani-Bolgrad (a se vedea stațiunile de la Radovanu, Căscioarele etc.), ultimele fiind caracterizate atât prin dispunerea locuințelor în șiruri cât și cea în grupuri circulare, evident determinate de forma așezărilor, mai ales a celor de tip tell (E. Comșa, 1990, 68-80; Idem, 1987, 129-135; Vl. Dumitrescu, 1965, 215-237).

Din păcate, în afară de stațiunea menționată mai sus, nu mai beneficiem de alte informații referitoare la modul de dispunere și organizarea internă a altor stațiuni cucuteniene din bazinul Bahluiului, și, de aceea, considerăm că această problemă constituie o însemnată direcție de cercetare pentru viitor, cu atât mai mult cu cât există săpături destul de ample în unele situri precum Cucuteni-Băiceni-Cețățuia și Dâmbul Morii, Valea Lupului (Rediu)-Fabrica Chimică. De asemenea, ar trebui abordate, cu mai mult curaj, cercetările interdisciplinare, în special metodele moderne de prospectare arheologică, pentru completarea rezultatelor obținute din săpături.

În concluzie, bazinul Bahluiului oferă un exemplu grăitor de parte integrantă a spațiului est-carpatic, care a oferit prin relief, rețea hidrografică, vegetație și faună, condiții excelente de întemeiere a așezărilor umane eneolitice, fapt care s-a repercutat favorabil în densitatea comunităților cucuteniene, și a populației în cadrul lor. Din studierea hărții de răspândire a stațiunilor cucuteniene, din zona la care ne referim, se observă o aglomerare, o grupare a acestora, în toate fazele, de-a lungul Bahluiului și Bahluietului și a afluenților lor, de stânga și de dreapta, care erau, în același timp, și drumuri preistorice, între bazinul Siretului și cel al Prutului, între zona carpatică și subcarpatică și depresiunea Prutului mijlociu (Câmpia Moldovei și a Bălților), sau între Podișul Central Moldovenesc și Câmpia Moldovei.

În această accepțiune, prin poziționarea sa geografică și caracteristicile sale, bazinul Bahluiului a reprezentat o veritabilă placă turnantă, în spațiul est-carpatic, cu o anumită individualitate, atât în timpurile preistorice și protoistorice, cât și în cele istorice, asigurând legăturile dintre regiunile de la vest spre est și de la sud spre nord, acestea fiind căile prin care s-au transmis numeroase influențe culturale.

O situație, oarecum, diferită, se observă în zona forestieră dintre Câmpia Moldovei și Podișul Central Moldovenesc, și în regiunea de la izvoarele Bahluiului, unde am constatat o reducere a densității stațiunilor cucuteniene, datorată, credem, faptului că pădurea era destul de extinsă în preistorie și istorie.

În zona de care ne ocupăm nu au fost semnalate, cel puțin deocamdată, stațiuni cucuteniene foarte mari, de tipul celor din aria tripoliană, dar lipsa acestora a fost suplinită de deosebita densitate a stațiunilor sincrone, de dimensiuni mici și mijlocii, fapt asemănător cu situația din spațiul est-

carpatic din secolele II-IV d.Chr., ceea ce vorbește, destul de clar, de o creștere demografică deosebită pentru vremurile eneolitice, similară cu cea din unele perioade istorice. Această concentrare demografică cucuteniană a determinat o intervenție consistentă în ecosistem, fapt care a contribuit, parțial, la transformarea acestei civilizații, în perioada de la sfârșitul atlanticului și începutul subborealului.

În schimb, au fost întemeiate așezări cucuteniene în toate tipurile de relief, deschise sau fortificate, compacte și/sau răsfricate, durabile și sezoniere, în care ierarhizarea stațiunilor, cel puțin de-a lungul văilor, avea un rol foarte important, vorbind, probabil, de existența unor centre administrative, militare, religioase, tribale.

Predominarea în cadrul așezărilor cucuteniene, în toate fazele, a stațiunilor aflate în forme joase ale reliefului, șes, prima terasă de luncă, terasele inferioare și mijlocii, nefortificate, de cele mai multe ori, nu credem că reprezintă numai o caracteristică a bazinului Bahluiului, ci confirmă, mai degrabă, caracterul agricol și de creștere a vitelor, al economiei acestor comunități eneolitice, și dependența lor de centrele tribale, situate în pozițiile înalte și fortificate natural și/sau antropice, cu șanțuri la care s-au adăugat valuri și alte elemente de apărare, unele cu sisteme destul de perfecționate.

În același timp, din analiza efectuată, atunci când au existat cercetări arheologice metodice, s-a observat o evoluție istorică a unor așezări cucuteniene din bazinul Bahluiului, în conformitate cu principiile etnografice, cu creșterea demografică, existând o deplasare a vetrei inițiale, o largire a arealului locuit, și chiar o "roire" a unor grupuri umane, în zone relativ apropiate.

În ceea ce privește modul de amplasare a locuințelor, în cadrul așezărilor, arătăm că acesta depinde de spațiul avut la dispoziție pentru construcție, de tradițiile moștenite, de modul de organizare socială, de concepțiile spirituale, fiind atestată aranjarea acestora în cercuri, cu sau fără legătură între ele.

Bibliografie și abrevieri

- Andronic Al., Neamțu Eug., Dinu M., în "AM", V, 1967, p. 168-278
- Așezări* - N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, Ed. Academiei, București, 1970.
- Băcăoanu V., *Câmpia Moldovei. Studiu geomorfologic*, Editura Academiei, București, 1968.
- Idem și colab., *Podișul Moldovei. Natură, om, economie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981
- Beilekci V. S., *Rannij eneolit nizovej Pruta i Dunaja*, "Știința", Chișinău, 1978.
- Berlescu N., în "SCȘ-Iași", VII, 3-4, 1955, p. 156 și urm.
- Bolomey Al., *Noi moduri de abordare a cercetării preistoriei*, în "SCIV", 24, 4, 1973, p. 622.
- Bognár Kutzián I., *The Early Cooper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, în "Arch.Hung.", 42, 1963.
- Eadem, *The Early Cooper Age in the Carpathian Basin*, în "Arch. Hung." 48, 1972.
- Botzan M., *Apele în viața poporului român*, Ed. Ceres, București, 1984.
- Ciurea V., *Stațiunea Costești*, Fălticeni, 1938, p. 3-11.
- Comșa E., *Istoria comunităților culturii Boian*, Ed. Academiei, București, 1974.
- Idem, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, Ed. Academiei, București, 1987.
- Idem, *La culture de Boian*, în vol. "Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen", în BAI, IV, 1990, p. 234-235;
- Idem, *Complexul neolitic de la Radovanu*, în "Cultură și civilizație", VIII, Călărași, 1990.
- Cucos Șt., *Faza Cucuteni B din zona subcarpatică a Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1983.

- Idem**, *Unele considerații cu privire la unele probleme ale eneoliticului final de la est de Carpați*, în "Carpica", XX, 1989, p.
- Dergacev V. I.**, *Modeles d'établissements de la culture Cucuteni-Tripolye*, în "Préhistoire Européenne", vol. 5, 1993, p. 101-118.
- Dinu M.**, în "ASU-Iași", SN, sect. III, 1, 1955, 1-2, p. 65-84.
- Idem**, *Valea Lupului*, în "DIVR", p. 604-605.
- Idem**, *Sur le début de l'agriculture et du système patriarcal dans le centre et sud-est de l'Europe*, în "SAA", II, Iași, 1995, p. 61-63, fig. 1-5.
- DIVR** - *Dicționar de istorie veche a României*, sub redacția D. M. Pippidi, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1976.
- Dragomir I. T.**, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural. Stoicani-Aldeni*, Ed. Academiei, București, 1983.
- Dumitrescu H.**, *La station préhistorique de Ruginoasa*, în "Dacia", III-IV, 1927-1932, p. 56-87.
- Dumitrescu VI.**, *Complexul cultural Cucuteni*, în "Istoria României", Ed. Academiei, București, vol. I, 1960, p. 63-64.
- Idem**, în "SCIV", 16, 2, 1965, p. 215-237.
- Idem**, **Bănățeanu T.**, *Charrure primitive en bois de cerf, découvert dans la station néolithique de Căscioarele*, în "Dacia", NS, IX, 1965, p. 59-64.
- EAIVR** - *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coordonator științific C. Preda, Ed. Enciclopedică, București, vol. I, 1994, vol. II, 1996.
- Eliade M.**, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Universitas, Chișinău, 1992.
- Ellis L.**, *The Cucuteni-Tripolye Culture*, în "BAR-Int Series", 217, Oxford, 1984.
- Eadem**, *Population Growth, Food Storage and Ceramic Manufacturing Centers in Pre-Bronze Age Europe*, în vol. "La civilisation de Cucuteni en contexte européen", BAI, I, Iași, 1987, p. 175-177
- Florescu A. C.**, în "CI", SN, II, 1970, p. 110-117.
- Gheție B.**, **Mateesco C.N.**, *L'utilisation des bovins à la traction dans le Néolithique moyen*, în "Actes du VIII-e CISPP", II, Beograd, p. 454-461.
- Hașotti P.**, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța, 1997.
- Hăbășești** - **VI. Dumitrescu și colab**, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Ed. Academiei, București, 1954.
- Ivanov I.**, *Les fouilles archeologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975)*, în "SP", 1-2, 1976, p. 13-26.
- Idem**, *La nécropole chalcolithique de Varna et les cités lacustres voisines*, în vol. "Le premier or de l'humanité en Bulgarie, 5-e millénaire", 1989, p. 39-56.
- Lévi-Strauss Cl.**, *Antropologia structurală*, București, 1978, p. 120-195
- Marin M.**, *Stațiunea neolitică de la Costești*, în "Orizonturi", 3, 7-12, 1951, p. 89-98.
- Marinescu-Bâlcu S.**, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Ed. Academiei, București, 1974.
- Eadem**, *Târpești*,
- Eadem**, **Cârciumaru M.**, **Muraru A.**, *Contribuții la ecologia locuirilor pre și protoistorice de la Târpești*, în "MA", IX-XI, 1977-1979, p. 643-684; aceeași lucrare în limba engleză în "Dacia", NS, XXV, 1981, p. 7-33.
- Markevič V. I.**, *Pamjatniki epoh neolita i eneolita*, Chișinău, 1973.
- Idem**, *Pozdnetripol'skie plemena severnoj Moldavii*, "Știința", Chișinău, 1981.
- Martiniuc C.**, **Chirica V.**, **Nițu A.**, *Poziția geomorfologică și cultural-cronologică a așezării Cucuteni A de la Iași-Splaiul Bahlui*, în "SCIVA", 28, 2, 1977, p. 185-190.
- Matasă C.**, în "Dacia", VII-VIII, 1937-1940, p. 73-84.
- Mihai C.**, *Așezările cucuteniene de la Giurgești și Buznea*, în "Danubius", VI-VII, 1972-1973, p. 11-12
- Idem**, **Boghian D.**, în "MA", IX-XI, 1977-1979, p. 429-452.

- Monah D.**, *Câteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene*, în "Carpica", 14, 1982, p. 33 și urm.
- Idem, Cucos Șt.**, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1984.
- Nestor I. și colab.**, *Șantierul Valea Jijiei*, în "SCIV", III, 1952, 1, p. 28-29.
- Pantazică Maria**, *Hidrografia Câmpiei Moldovei*, Editura Junimea, Iași, 1970.
- Passek T. S.**, *Periodizația tripol'skih poselenij*, MIA, 10, Moscova-Leningrad, 1949.
- Patay P.**, *Die hochkuperzeitliche Bodrogeresztúr kultur*, în "55 Ber. Röm-Germ Kommission", 1974 (1975), p. 1-71.
- Paul I.**, *Cultura Petrești*, Ed. MUSEION, București, 1992.
- Petrescu-Dîmbovița M.**, în "ASU-Iași" III, 1957, 1-2, p. 4;
- Idem**, în "Materiale", VI, 1959, p. 63 și urm.
- Idem**, *Cucuteni*, Ed. Meridiane, București, 1966.
- Idem și colab.**, în "SCIV", 6, 3-4, p. 587-601.
- RAJI - V. Chirica, M. Tanasachi**, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași, 1984, vol. II, Iași, 1985.
- Schmidt H.**, *Cucuteni in der Oberen Moldau*, Berlin-Leipzig, 1932.
- Sorochin V. Ia.**, *Modalități de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie*, în "AM", XVI, 1993, p. 69-86, cu toată bibliografia problemei până în 1992.
- Šmaglji M.M.**, *Krupnye tripol'skoe poselenje v meždurec'je Dnepro i Juznogo Bugo*, în "Pervobytnaja arheologija poiski i nahodki", Kiev, 1980, p. 198-203.
- Idem, M. Ju. Videiko**, *Tripil's'ki protomista*, în "Arheologia", 1993, 3, p. 52-62.
- Tafrali O.**, în "AA", 11-12, 1935-1936, p. 15 și urm.
- Titov V. S., Erdeli I.**, *Arheologija Vengrij. Kamennyi vek*, Moscova, 1980.
- Tufescu V.**, *Dealul Mare Hârlău*, în BSSRG, tom XXXVIII, 1937.
- Idem**, *O regiune de vie circulație "Poarta Târgului-Frumos"*, în BSSRG, tom LXI, 1940.
- Ursulescu N.**, *Primele culturi neolitice pe teritoriul Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1983.
- Idem**, *Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984. -**Idem**, *Considerații istorice privind tipurile de așezări ale culturilor Starčevo-Criș și ceramicii liniare în Moldova*, în "Suceava" (AMJ), XI-XII, 1984-1985, p. 96 și urm..
- Idem**, *La typologie et l'organisation interne des établissements de premières civilisations néolithiques de la Moldavie*, în "AM", XVI, 1993, p. 11-14.
- Idem**, *La civilisation de la céramique rubanée dans les régions orientales de la Roumanie*, în vol. "Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européenne", BAI, IV, Iași, 1991.
- Idem**, *Prémises du phénomène de l'urbanisation dans l'histoire ancienne de la Roumanie*, în "SAA", II, 1995
- Vulpe R.**, *Izvoare*, Ed. Academiei, București, 1957.
- Zaharia Eug.**, *Demografie*, în "EAIVR", II, 1996, p. 42.
- Zbenovici V. G.**, *Rannyi etap tripol'skoj kultury na territorij Ukrainy*, Naukovo Dumka, Kiev, 1989.

